

*Коваль В.М.,
Коваль О.А.*

ТРАНСФОРМАЦІЯ БАЗОВИХ ЕЛЕМЕНТІВ МЕНТАЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ФАЗОВИХ КРИЗ В СУСПІЛЬСТВАХ.

Постановка проблеми. Сучасна епоха приносить нові виклики, які впливають на ментальність українців. Глобалізація та інформатизація: призводять до зміни ціннісних орієнтирів та впливу зовнішніх культурних моделей. Гібридні загрози та інформаційна війна: вимагають нових підходів до забезпечення національної стійкості та безпеки. Соціально-політичні трансформації: впливають на формування нових ідентичностей та переосмислення історичного досвіду. Політичні зміни, революції, війни, процеси глобалізації, деколонізація, а також культурні та соціальні зміни змінюють своє сприйняття як людей, так і цілих країн. Ідентичність, яка є складною конструкцією особистого та колективного сприйняття, утворюється не лише через внутрішні процеси, але і в тісному зв'язку з політичним контекстом. [1]

Аналіз останніх досліджень. На розробку проблеми з'ясування змісту та спрямованості сучасної трансформації соціальних та політичних систем пострадянських країн справили вплив західні вчені З. Бжезінський, Е. Вайнінг, Д. Веймер, С. Дубе, А. Ронатас, С. Террі, Х. Тіммерман, Р.Шварценберг. Проблематиці соціально-політичних змін в Україні зокрема, присвячені праці таких вчених як О. Пометун, Ю. Сорока, І. Сущенко, О. Швирков, А. Шюц, О. Новікова, В. Антонюк, В. Ляшенко, Н. Азьмук, Я. Остафійчук, Л. Шамілева, О. Панькова, І. Новак, А. Шастун, О. Касперович, А Торнберг, Р. Воттс, А. Зевнік, Н. Альбано, Е. Дженкінс, А. Шуліка, Ю. Сорока, В. Єрмаченко, В. Дериховська та ін. Питанням національної ідентичності в наукових

колах займаються: Л.Нагорна, Н.Костенко, О.Майборода, М.Шульга, В.Іщук, І.Прибиткова та інші історики, соціологи, політологи. Також продовжують розвивати проблему і вчені діаспори зарубіжних країн, зокрема М.Перессіні, Е.Сміт, С.Бураго та ін.

Невирішені частини основної проблеми.

Головні риси трансформації – це:

а) спрямованість на зміни не окремих сторін, а сутнісних рис, що визначають соціетальний тип суспільства;

б) поступовий та відносно мирний характер протікання на першому етапі з можливим переходом до граничних методів насильства на наступних етапах;

в) незворотність, протяжність та глибина аномії, що обумовлюється випереджаючим розпадом старих суспільних інститутів порівняно зі створенням нових;

г) принципова залежність протікання і результатів процесу від діяльності й поведінки не лише правлячої верхівки, але й масових суспільних груп;

д) слабка керованість і передбачуваність процесу, важлива роль стихійних елементів розвитку, невизначеність його результатів. [2]

Метою статті є виявлення основних напрямків трансформації елементів ментальності, факторів, які впливають на процес трансформації.

Виклад основного матеріалу.

Соціо-політична трансформація – це глибока і системна зміна соціальних структур, політичних режимів, інститутів та ідеологій.

Він охоплює:

- зміну політичної влади (революція, зміна режиму),
- модернізацію інститутів (демократизація, децентралізація),
- реформування державного договору,
- зміни в політичній культурі. [3]

Ознаки соціально-політичної трансформації:

1. Поява «реліктів» (або «привидів» – за термінологією Тоффлера). Раптове явище народу давно забутих та архаїчних структур, вірувань, методів господарювання та/або управління та ін. Серед таких «реліктів», аж ніяк неспецифічних для будь-якої держави – печерний шовінізм; героїзація банального бандитизму; поява навіть не теорій, а скоріш вірувань про месіанство будь-якої особистості чи групи особистостей та ін.

2. Руйнування систем як прямої, та зворотний зв'язок між «генераторами» рішень і виконавчим механізмом. Креатизований наприкінці XIX – на початку XX століть як «верхи не можуть жити по-новому, низи не хочуть жити по-старому» нині реалізується як два протилежні за напрямом процеси. З одного боку, «верхи неспроможні управляти по-новому», тобто відмова владних державних інститутів від процесу генерування смислів та цілей, і «низи не хочуть жити по-старому», характеристичний процес зростання потреб у міру технічного, культурного та інформаційного прогресу. З іншого боку, «верхи не можуть вже керувати по-старому», що виражає нездатність старої системи управління переробляти інформацію внаслідок гіпертрофування інформаційного потоку, а «низи не знають, як жити по-новому», як результат відсутності трансляції смислів та цілей від керуючої системи до керованої.

3. Зниження структурності систем влади, як вимога ліберального егрегора про «самоврядні системи» та «невидиму руку ринку» призводить до неможливості трансляції будь-яких управляючих та/або структуруючих сигналів з рівня управління на рівень виконання через відсутність будь-якої різниці в потенціалах цих рівнів або навіть появи негативного градієнта.

4. Заміщення «реальної» діяльності органів влади діяльністю символічною, що має з одного боку – релігійний характер (бо не має на увазі розуміння владою або

її апологетами логічних та каузальних зв'язків у своїх рішеннях), а з іншого боку – карнавальньо-ілюзійний (образ рішень важливіший за самих рішень). [4]

Прикладами таких трансформацій є розпад СРСР, демократичні революції у Східній Європі, Арабська весна, Євромайдан в Україні.

Україна після 2014 року переживає глибоку трансформацію ідентичності – від пострадянської до європейсько-орієнтованої. Війна з Росією актуалізувала питання мови, історії, культурної спадщини.

Німеччина після Другої світової війни та її возз'єднання пройшли складний шлях переосмислення історичного минулого (нацизм, розділення країни), що вплинуло на нову ідентичність.

Постколоніальні країни Африки та Азії у ХХ столітті стикалися з необхідністю переосмислити себе поза колоніальними рамками.

Використанню процесів ідентифікації в Україні перешкоджає невідповідності внутрішніх параметрів та соціальних координат сучасного українського суспільства з подібними аспектами як колишнього радянського суспільства, так і сучасних західних громад. У соціальному плані нещодавно створене суспільство в Україні, здавалося, коливається між характеристиками цих суспільств та створює незрозумілий гібрид з них. Це означає, що не існує необхідних умов для чіткого соціального самовизначення суспільства. Це також означає, що в Україні або заблоковану практику ідентифікації, або суспільство не може повністю реалізувати її за відсутності відповідних інституцій, інструментів та механізмів.

Окремим фактором фазової кризи сучасності є інформаційна революція, породжена комп'ютеризацією, інтернетом та новітнім штучним інтелектом. Гуттенберг свого часу здійснив революцію в знаннях – він винайшов друк!

Першими книгами були Біблія, Євангеліє та інша релігійна література. Якщо книги рукописів були дуже дорогими, лише дуже багата людина могла б їх мати, а бібліотеки – лише тодішні олігархи, такі як Medici, тоді друковані книги були набагато дешевшими, і кожен, хто знає, як читати та писати, отримав прямий доступ до слова Бога без посередництва професійних священиків. Це неминуче призвело до початку численних релігійних дебатів, які швидко перейшли на сварки, а потім на криваві релігійні війни в Європі. Створення масової книги призвело до перевороту у пізнанні – тепер стало можливим пізнавати поодинці. І далеко не завжди буде саме «знанням», тому що стало неможливо подивитися в очі «вчителя». Тепер стало можливим віддалено надихнути переконання – чоловік отримав можливість віддалено робити помилки! Друковане слово створило аудиторію, а сучасні електронні медіа сформували стандартну масу! [5]

Інформаційна революція призвела до ще більшого потрясіння, оскільки тепер всі необхідні зміни менталітету можливо не «виросувати» довго та ретельно за допомогою освіти та виховання, а прямо «інсталювати» в систему мислення. В свою чергу повна ідентичність систем мислення у людських мас априорі призводить до кризи аналітичності і нівелювання евристичних механізмів пізнання, що заводить фазову кризу в компульсивну вирву.

Висновок. Розпад цього світу, зазначає К.Ясперс, ставить людину перед лицем «ніщо» або «порожнечі». Небуття проглядає у наших діях, вчинках, думках, позаяк вони втратили причетність до фундаментальних цінностей. Головне соціальне переживання – це переживання втрати, відсутності. Відчуття порожнечі породжується усвідомленням нездатності збудувати нову раціональну картину світу.

У сучасному світі соціальна трансформація є засобом модернізації у відповідь на зовнішній виклик. При цьому глобалізація світу, а також всезростаюча інтегративна

єдність всередині суспільних систем робить неможливими перетворення одних соціальних підсистем окремо від інших. Відповідно, соціальна трансформація неминуче передбачає як свою складову політичну трансформацію, а та, у свою чергу – зміни як в елементному складі, так і в структурі політичної системи. Політична система, щоб стати інструментом трансформації суспільства, неодмінно мусить трансформуватися сама.

Джерела та література

1. Дідух Г. Я. Національна держава в умовах другого модерну: міфи і реальність / Г. Я. Дідух // Наукові праці МАУП. – 2013. – Вип. 1. – С. 12–17.

2. Trachtenberg, Ed. Stanley The Postmodern Moment. A Handbook of Contemporary Innovation in the Arts./ Stanley Trachtenberg - Westport-London., 1985.

3. Kompridis, Nikolas. The Idea of a New Beginning: A Romantic Source of Normativity and Freedom. In Philosophical Romanticism./ Nikolas Kompridis, Abingdon, UK and New York: Routledge. ISBN 0- 415-25643-7 (hbk), ISBN 0-415-25644-5 (pbk), ISBN 0-203-50737-1 (ebk).

4. Коваль В.М.. Філософія фінансів модерну. Спроба переосмислення парадигм. Частина 1. Катастрофа: монографія / О.А. Коваль, В.М. Коваль. – Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2023. – 150 с. 978-617-529-383-6 2.

5. Карл Поппер. «Відкрите суспільство та його вороги»/ Пер. з англ. О.Коваленко.—Київ.: Основи, 1994. С.444. ISBN 5-7707-5614-4.